

просторі – це спроба сформувані на уламках колишніх радянських республік нову імперську спільноту. Будучи формально розрізною (державні кордони, громадянство), ця спільнота матиме в осерді російськомовну «перезавантажено»-радянську культуру та міфологію, відповідно селекційну історичну пам'ять, а в політичному плані перебуватиме в мобілізаційній готовності до реставрації імперії.

Донбас – це повчання усім нам. Мир на українському Донбасі можливий лише тоді, коли принципи цивілізованого світу переможуть варварство. Донбас буде або зоною дії міжнародних норм і правил, а отже, перебуватиме в зоні впливу цивілізованого співтовариства, або розширить зону російських принципів, відродивши тим самим протистояння двох принципово різних концепцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України ХІІ-ХХІ ст./ За заг. ред. В.Брехуненка. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. - К., 2016. - 248 с.
2. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за заг. ред. В.П.Горбуліна, О.С.Власюка, Е.М.Лібанової, О.М.Ляшенко. – К.: НІСД, 2015. – 474 с.

Електронні ресурси

1. Лоссовський І. Зовнішньополітична стратегія Путіна як нова доктрина обмеженого суверенітету. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/>

Періодичні видання

1. Киридон А., Троян С. Грузія 2008 – Україна 2014: запаралелення російських стратегем //Зовнішні справи. – 2015. – №3 – С. 33-37.
2. Яременко Б. Місія здійсненна // Світ у 2016. – Київ: ЗД «Бліц-Прінт», 2016. – без ном. – С. 130-131.

* * *

УДК 37:329.15:[355.311.1]»1918/1920»

О. Вільховик

КОМУНІСТИЧНА ОСВІТА ЯК ОДИН ІЗ ІНСТРУМЕНТІВ НІВЕЛЮВАННЯ ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКОГО СВІТОГЛЯДУ У 1918-1920 РР.

У статті проаналізовано особливості процесу впровадження комуністичної освіти у Червоній армії. Визначено роль комуністів у нав'язуванні комуністичної ідеології через освіту червоноармійців. Виокремлено мотиви

радянської влади у процесі боротьби з неграмотністю українського населення. Досліджено етапи створення червоноармійських шкіл, лікнепів, національних військово-навчальних закладів та методика викладання предметів у них. Розкрито причини низького рівня освіченості червоноармійців в період кінця 1918 – початку 1920-их років.

Ключові слова: *освіта, Червона армія, світогляд, комуністична ідеологія, суспільство, радянська влада, кадрові військові.*

Прихід радянської влади в Україну ознаменувався впровадженням комуністичних догм у всі сфери життя населення. Особливу увагу більшовики приділяли освіті, адже вона була дієвим інструментом політичної пропаганди і трансформації світогляду українців. Зручним плацдармом боротьби з неграмотністю українського населення слугувала Червона армія. Вона являла закритий простір, де для червоноармійців не було альтернативи у виборі предметів чи літератури для читання.

Мета дослідження: дослідити комуністичну освіту як один із інструментів нівелювання червоноармійського світогляду у 1918 – 1920 рр.

Історіографія теми радянського військового будівництва загалом і проблеми впливу комуністичної освіти на світогляд українців, мобілізованих до Червоної армії, зокрема, за оцінкою фахівців перебуває на стадії формування.

У новітній українській історії окремі аспекти проблеми розробляють

О. Данильченко [1], А. Рожков [2], В. Варенников [3], О. Попова [4]. Джерельною базою даного дослідження є архівні матеріали з фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України, державних архівів Харківської та Полтавської області. Їх аналіз дозволяє поглибити і конкретизувати уявлення про масштаби і форми комуністичної освіти серед червоноармійців.

На VIII з'їзді РКП(б) 18-23 березня 1919 р. була прийнята «Програма і статут РКП(б)», де чітко наголошувалося на великій ролі освіти у засвоєнні комуністичної ідеології червоноармійцями: «Необхідне широке навчання всіх пролетарів і напівпролетарів військовій справі і уведення викладання відповідних предметів у школі. Військове навчання і виховання Червоної Армії повинно відбуватися на основі класового згуртування і соціалістичної освіти»[5, с. 19]. Організація та створення військових осередків освіти покладалися на adeptів комуністичної партії.

З часом більшовикам стало зрозуміло, що не лише червоноармійці, а й воєнні комісари та інше військове командування, які організовували

культурно-просвітницьку роботу у Червоній армії були малоосвіченими. З цього приводу у журналі «Армия и революция» зазначалося: «Червоні командири загалом цінний бойовий елемент, але більше у політичному і моральному значенні, ніж у військовому керівництві. Якщо говорити про загальну масу командного складу, то найяскравіше кидається в очі велика слабкість загальноосвітньої підготовки. Правда, по-іншому не могло й бути, оскільки у нас командний склад у більшості пролетарського походження. Бувають випадки коли на заняттях з командним складом потрапляє яке-небудь мудре словечко, наприклад, «перпендикуляр» і ніхто не може пояснити, що це за штука. Це дрібниця, але таких дрібниць мільйон» [6, с. 26]. Загалом, більшість комуністів мала низький загальноосвітній рівень. Так, з 1782 членів партії, які прибули на Південний фронт у жовтні 1918 р. – лютому 1919 р., 70% відсотків мали низький рівень освіти, а 10% були зовсім неграмотні [7, с. 68].

Основним мотивом більшовиків у боротьбі з неграмотністю було впровадження серед червоноармійської маси комуністичної ідеології, а освіта була лише засобом для цього. Через невміння читати і писати на українців не діяв вплив агітаційної більшовицької літератури. У журналі «Красноармеец» наголошувалося: «У нас, навкруги, із чотирьох чоловік троє неграмотні, не вміють ні читати, ні писати. Та й четвертий зиму або дві лише проходив до сільської школи. Зрозуміло, що неграмотній людині тяжко розібратися у революційних подіях, скільки б мітингів не влаштовувалося. Неграмотний навіть газети прочитати, листа додому написати не може» [8, с. 13]. Тож, 4 вересня 1919 р. був введений в дію наказ Реввійськради №1415 «Про ліквідацію неграмотності серед червоноармійців», який продовжив процес боротьби з масовою неписьменністю. Для цього створювали школи грамоти, пункти лікнепу, курси з підвищення грамотності [1, с. 77], мережа яких постійно розширювалася. У Тимчасовому Положенні про школи грамотності для червоноармійців зазначалося: «I. Школи для червоноармійців, сприяючи загальному культурному розвитку, повинні викликати прагнення до самоосвіти і самовиховання. II. Найближчі завдання шкіл – пробудження інтересу до самоосвіти і самовиховання, для цього вони повинні сприяти: 1) накопиченню запасу знань і навичок, необхідних для самодіяльності в цьому напрямку; 2) пробудженню особистого, класового й суспільного світогляду; 3) підняття загального культурного рівня» [9, с. 61].

Російський дослідник О. Рожков, відзначав, що грамотність вимагалася для усіх родів військ. Проте, для піхоти, артилерії і кавалерії допускалось 10% неграмотних від загального числа призовників, а для тилових підрозділів – до 40% [3, с. 77]. Це пояснюється тим, що більшовикам були потрібні не лише червоноармійці з комуністичною

свідомістю, але й воєнна підтримка у вилученні майна і продовольства у населення України, а цим займалася піхота, артилерія і кавалерія Червоної армії. Саме освіта у цьому процесі стала одним із інструментів нівелювання людської свідомості. Вона базувалася на гаслах і офіційно проголошених програмах радянської влади. Про це наголошувалося у декреті Раднаркому УРСР від травня 1921 р. «Про боротьбу з неписьменністю», який, до речі, діяв в Україні з 26 грудня 1919 року, згідно з яким все населення республіки віком від 8 до 50 років мало вчитися читати й писати українською, російською або будь-якою іншою рідною мовою. У 1923 р. був опублікований циркуляр в якому був встановлений остаточний термін ліквідації неписьменності – до 10-ї річниці Жовтня, а серед членів профспілок, незаможних селян та, особливо, допризовників – до 1 травня 1927 р.[1, с. 77-78].

Було відкрито три типи національних військово-навчальних закладів: об'єднані середні військові школи (готували командирів взводів – у піхоту, ескадронів – у кавалерію і батарей – у артилерію), воєно-політичні училища та спеціальні школи молодших командирів для народностей, що не знали до приходу радянської влади військової служби [3, с. 7]. Цікаво те, що проходження військової служби давало суттєві переваги при вступі до радянських вишів. При цьому наявність елементарної початкової освіти була не обов'язковою. Так, в умовах прийому в господарську академію РСЧА зазначалося: «Прийом слухачів на всі факультети починається з 1 липня і закінчується 1 серпня 1921 р. У число слухачів приймаються особи, які перебували на дійсній службі в Червоній армії та демобілізовані. Вступники подають до комісії документи, які підтверджують їхню участь у громадянській війні чи активній бойовій роботі на користь революції і комунізму. Вони також повинні мати 2-х річний стаж, до якого включається річне перебування на фронті, яке рахується за 2 роки. Від вступників жодних документів про отримання освіти не потрібно»[10, арк. 67]. Останнім рівнем були підготовчі курси для всіх призовників. У циркулярі Зінківському райвиконкому зазначалося: «... норма для навчання у Полтавському окрузі – 2880 людини, тому у вашому районі має бути залучено до навчання із загального числа 160 осіб, їх треба звільнити від зборів, вони повинні пройти допризовну підготовку за 96 годин і лікарську перевірку»[11, арк. 4].

Через відсутність кваліфікованих педагогів з військової справи навчання продовжували проводити або члени партії, або старші командири. Так, у газеті «Правда» зазначалося: «Червона Армія – залізна рука революції. Але комуністи – мозок і душа армії. Без комуністів, без їх наполегливої організаційної, агітаційної, освітньої роботи армія не зможе

виконати покладених на неї найбільших завдань» [12, с. 122-124]. У одному з зведень Військового комісаріату Полтавської губернії від 1919 р. повідомлялося, що тільки за період з 1 по 15 серпня було проведено два партійних зібрання, на яких розглядалися питання про школу грамотності та культурно-освітню комісію. Збори використовувалися й для читання лекцій. Зокрема, у згаданий період агітатори провели дві бесіди на тему: «Про значення школи грамотності». Серед червоноармійців щодня члени комосередку читали газети [13, арк. 7]. У іншому звіті наголошувалося: «У Валках і Жовтні проведено всього 1 збори, 4 мітинги і 4 лекції. Військові теми найбільше цікавлять червоноармійців, а також їм розповідають про поточний момент, про необхідність відвідувати школу грамотності і т. д. Спектаклі та кіносеанси червоноармійці відвідують у Рад. театрі» [11, арк. 18].

Навчання червоноармійців було як колективним, так і індивідуальним з елементами виховної роботи й проводилося як спеціально підготовленими фахівцями, так і силами командирів, комісарів, політпрацівників із залученням до ліквідації неграмотності червоноармійців, які мали хоча б мінімальний рівень освіти. Єдиною умовою було залучення їх вчительської роботи лише на другий рік служби [14, с.9]. Всі предмети, що викладалися повинні були висвітлюватися з політичним змістом, що було однією з головних вимог методики викладання [4, с. 18]. Всього викладалося шість предметів: російська мова (основна у навчанні), арифметика, історія, географія, природознавство, політична грамота. Для навчання бійців неросійської національності залучалися перекладачі, або ж воно велось на рідній національній мові. У XII армії, яка в переважній більшості складалася з українців, навчання велось українською мовою. З цією метою були запрошені на постійну службу українські вчителі [15, с. 77]. У політуправлінні Революційної військової ради республіки вважали, що «неграмотний і напівписьменний селянин або робітник який пройшов через Червону армію повинен повернутися додому освіченим, і він ніколи не забуде, що робітничо-селянська влада забезпечила його найпотужнішою зброєю захисту його власних інтересів – освітою» [16, с.24].

«На початку жовтня 1919 р. – доповідалося у звіті про роботу Губполітпросвіти при Харківському Губвійськоматі–Губполітпросвітом були відкриті нові школи у семи частинах. Загальне відвідування в усіх школах доходить до 1000 чол., які по групах розділяються таким чином: у першій групі неграмотних 750-800 чол., у другій – 800-1000 чол., і в останніх по 100 чол. Усі школи, повинні обслуговуватися районними інструкторами. Завідуючим кожного дня, потрібно відправляти свідчення

про загальну кількість тих, хто записався до школи, про середню відвідуваність і про положення справ щодо ліквідації безграмотності. До кінця місяця було ліквідовано 100 чол. безграмотних, а за жовтень більше 200 чол. Через раптове похолодання у деяких школах скоротилася кількість учеників, бо приміщення не опалювалися. Що стосується лекційної частини, то у розпорядженні секції знаходяться 31 штатних і 10 позаштатних лекторів. Велику кількість лекторів через низькі ставки залучити не вдалося» [10, арк. 68]. Були випадки коли новобранці, дізнавшись про довгостроковий термін служби «симулювали неосвіченість» з метою відкомандирування з армії як непридатних [17, арк. 4].

Командири, щоб заохотити червоноармійців, нагороджували тих, хто добре навчався, різноманітними подарунками або виділяли кошти на придбання таких подарунків. Переважно дарували книги, бібліотечки творів В.І.Леніна, надавали річну передплату на комуністичну пресу [18, с.99].

Навчання молоді проводилося у тяжких побутових умовах. Так, в одному з листів до начальника Роменської ротної частини зазначалося: «...приміщення для занять спортом з допризовниками перебуває у недоступному вигляді, майже все вкрите пилом і сміттям, крім того від топки печей дим наповнює все приміщення під час занять з допризовниками і не тільки не приносить користі для здоров'я останніх, а навпаки, лише величезну шкоду» [19, арк. 208].

Часта зміна дислокації частин Червоної армії, особливо з великою кількістю українців, відсутність кваліфікованих політичних комісарів, велика кількість малоосвічених червоноармійців і командного складу призвело до малої ефективності у процесі комунікації РСЧА. Так, в одному з численних звітів зазначалося: «У деяких частинах немає ні політичного комісара, ні комуністичних осередків, ні культурно-просвітніх комісій, а відсоток неграмотних і малограмотних великий, це свідчить, що в таких частинах політичного життя не існує, і тов. червоноармійці не знають навіть найелементарніших основ Радянської Влади. У деяких частинах хоч і існують комуністичні осередки та культурно-просвітницькі комісії, але робота їх не продуктивна, так як вони до цих пір не мали ніяких зв'язків з партією і керівними органами. Агітатори зіткнулися з такими перешкодами, як елемент плинності, тому систематичну роботу в частинах вести неможливо» [20, арк. 11]. У подальшому радянська влада відреагувала на низький відсоток освічених червоноармійців ще більшим збільшенням агітаційно-пропагандистської роботи серед них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Данильченко, О.П. Ліквідація неписьменності серед національних меншостей півдня України в 20-х рр. ХХ ст. [Текст] / О.П.Данильченко // Український історичний журнал. – 1999. – №3. – с.74-88.
2. Рожков, А. Ю. «В Москве я слышал одно, здесьвиждругое...»: Красноармеец 1920-х гг. : картина мира и социальный облик [Текст] / А.Рожков // Социологические исследования. – 2000. – №10. – с.76-83.
3. Варенников, В.И. Из истории создания и подготовки национальных воинских формирований [Текст] / В.И.Варенников. – Военная мысль. – 1990. – №2 (февраль). – с. 3-13.
4. Попова О.Н. Культурно-просветительная работа в Красной армии (1918-1923 гг.) [Текст]: автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Попова Ольга Николаевна; Самарский государственный педагогический ин-тут. – Санкт-Петербург, 2009. – 26 с.
5. Программа и устав ВКП(б) [Текст] – Москва: Партиздат ЦК ВКП(б), 1937. – 68 с.
6. Штерн, Г. Еще о Красной армии [Текст] / Г. Штерн // Армия и революция. Научный военно-политический журнал. – 1922. – №3-4 (март-апрель). – с. 22-27.
7. Колычев, В.Г. Подготовка кадрового политсостава Красной Армии в годы гражданской войны (1918-1920) [Текст] / В.Г.Колычев // Вопросы истории КПСС. – 1979. – №3. – с. 66-76.
8. Грюнталь, Ю. Просветительная работа в Красной армии [Текст] / Ю.Грюнталь // Красноармеец. – 1920. – №18-20. – с. 13-16.
9. Положения и инструкции по постановке политико-просветительной работы в Красной Армии [Текст]. – Москва: Центральное Агитационно-просветительное управление, 1919. – 328 с.
10. Державний архів Полтавської області (дала ДАПО). – Ф. Р-1855. – Оп.2. – Спр. 137. – Арк. 67.
11. ДАПО. – Ф. Р-394.- Оп.1. – Спр. 7. – Арк. 4.
12. Морозов, В. От Красной Гвардии к Красной армии [Текст] / В.Морозов. – Москва : Московский рабочий, 1958. – 140 с.
13. ДАПО. – Ф. Р-363. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 7.
14. Допризывная подготовка и работа между сборами [Текст]. – Харьков:Временное руководствоУкр. Военного округа, 1926. – 85 с.
15. Афанасьев, В. В. Політико-освітня робота Червоної армії на Україні в роки Громадянської війни [Текст] / В.В.Афанасьєв // Культурно-освітня робота: Збірник статей. – Харків: Видавничий відділ Книжкова палата УРСР, 1965. – Т. 2. – с. 65-81.

16. Ганин, А. «Помнят псы атаманы, помнят польские паны...». Почему побеждала Красная армия? [Текст] / А.Ганин // Родина. – 2011. – №2. – с. 12-27.
17. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр.1762. – Арк. 4.
18. Волковинський В.М. Документи ЦДФЖР УРСР про організатора і командира Червоного козацтва (До 80-річчя від дня народження В.М.Примакова) [Текст] / В.М.Волковинський, М.М.Москалець // Архіви України. – 1972. – №6. – с. 63-66.
19. ДАПО. – Ф. Р-1885. – Оп.1. – Спр. 85. – Арк. 208.
20. Державний архів Харківської області. – Ф. Р-2550. – Оп. 1. – Спр.55. – Арк. 11.

* * *

УДК 279.123(477)»197»– 047.52

О. Швець

ЗАГОСТРЕННЯ ВНУТРІШНІХ ПРОТИРІЧ У ГРОМАДАХ СПІЛКИ ЄХБ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1970-Х РОКІВ

Проаналізовано розвиток церковної мережі євангельських християн-баптистів в Україні у другій половині 1970-х років. Розкрито особливості взаємовідносин, що склалися між п'ятидесятниками і євангельськими християнами-баптистами у спільних громадах. Показано вплив державних органів влади на міжконфесійні взаємини у Радянській Україні.

Ключові слова: *релігійна громада, міжконфесійні взаємини, євангельські християни-баптисти, п'ятидесятники, Спілка ЄХБ, Всесоюзна Рада ЄХБ, Рада у справах релігій.*

Політика радянських органів влади стосовно релігії загалом, та окремих конфесій зокрема, вплинула на їх подальший розвиток та характер взаємовідносин у сучасній Україні. Євангельські церкви, що пережили тоталітарну добу, так і не змогли у нових, демократичних умовах, створити єдині союзи. Непорозуміння, що стали перепороною для єдності у середовищі євангельських християн-баптистів, п'ятидесятницьких церков виникли і поглибилися під впливом політики радянської держави стосовно цих конфесій у 40-80-х роках ХХ століття.